

Beszélgetések Hajnóczy Péterről

III.

MÉSZÖLY MIKLÓSSAL

— Köztudott, hogy Ön mindig szerette az új irodalmat, s ha tehetne, támogatna is a fiatal írókat az elismertetés felé vezető, nemegyszer rögzös útukon. Különösen így volt ez akkoriban, amikor a hatalom minden módon akadályozni igyekezett egy egész nemzedék „felnőtt író”-vá válását. S ha már a hazai megjelenést végleg elodázní nem sikerült nekik, semmiképp sem örültek annak, hogy a külföld is felfigyelt e mindennel elégedetlen, nonkomformista nemzedékre. Arra az 1979-es bécsi irodalmi estre gondolok, melynek Ön mentora volt, s melynek bevezetőjéül azt a máig emlékezetes, pluralista szempontú s értékközpontú előadást tartotta...

— Az öt bemutatkozó író közül akkor hármat emeltem ki, velük hosszabban foglalkoztam az előadásomban: Hajnóczyval, Nádassal és Esterházyval. A legbiztatóbb ebben az volt, hogy ebből a fiatal induló nemzedékből ők hárman ráadásul még egymástól teljesen különböző profilt is képviseltek. A fellépésükkel így a külföldnek mintegy dokumentálni és bizonyítani lehetett, hogy az az újdonság, mely Magyarországon az idő tájt az irodalomban s a szellemi életben elindult, nem csupán divatjelenség, s főként nem homogén dolog, hanem kifejezetten többirányú és többszemléletű folyamat.

— Hajnóczy azonban — bár bevezetőjében tán az ő művészetét taglalta a legbővebben — végül is nem utazott ki a találkozóra.

— Én nem vettem részt a szervezésben, már csak ott kinn értesültem róla, hogy Péter otthon maradt. Amennyire tudom, ő maga mondta le a részvételt, akkoriban egészségileg és lélektanilag nem volt a legjobb állapotban. Azt hiszem, inkább valami fanyar, „napraszóló” önkritikával egyszerűen elállt a közönség előtt való megjelenéstől.

— Mindenképpen valami személyes indoka lehetett rá, hiszen Önnel is, de a többiekkel szintén jó viszonyban volt, s gondolom, művészként, író társaként is becsülte ezt a társaságot. Persze, ez részemről csupán feltételezés, s inkább megkérdezem: élt-e valamifajta kölcsönös érdeklődés, respektus önkben egymás iránt?

— Azt hiszem, nem általános, hogy az írók egymásnak azt mondják, milyen csodálatos, amit a másik írt. A jó írói barátságban kevés szóval, vagy erős kritikán keresztül is éreztetni lehet a megbecsülést és szeretetet. Nem a dicséretképpen kiejtett szavak a döntőek! Hiszen mesterségbeli dolgokban — mint két jó cipész, akik nézik egymás munkáját, s tudják, hogy itt a gojzervarrás, tűzés rendben van — mi is árgus szemmel nézzük és érezzük, tudjuk, hogy a másik milyen hatást milyen technikával hoz létre, s hogy az mennyiben sikerült. Szóval, meg tudjuk ítélni is, de ez nem jelenti azt, hogy nem becsüljük.

Az interjú hangfelvétele a Petőfi Irodalmi Múzeum Hangtárában található.

— *Mi az, ami Hajnóczy műveiben felkeltette a figyelmét, miben tudná megfogalmazni az ő irodalmi szerepét?*

— Azt gondolom, hogy mind a saját nemzedéke, mind az eltávozása után felnövő fiatalabbak számára az ő jelentősége nem is annyira az általa létrehozott oeuvre egyfajta teljességében, a neki megadatott lehetőségek szerencsés kifutásában van, hiszen ilyenre neki sem ideje, sem módja nem volt — s lehetséges, hogy alkatilag sem ilyenfajta kifuttató-megteremtő talentummal rendelkezett. Benne inkább valami olyan újnak, jó értelemben vett irritációnak, fertőzésnek a lehetősége volt meg, ami egy általánosabb érvényű „nó-vum” megindulását nagyban és erősen elősegítette. Olyan bázissá, mögöttes ösztönzővé vált, akihez később is vissza lehet nyúlni: a bátorságához, a merészségéhez. Ebből a szempontból irodalomtörténetileg azokkal a nagyon szuggesztív, de teljes életművet létrehozni nem tudó ködlovagokkal vehető össze — mint Gozdsu, Csáth, a Cholnokyak — akiknek szintén a mögöttes jelenléte a leginkább meghatározó. Jelentőségük nem abban van, hogy talentumuk egy önmagát klasszicizálni tudó teljességgé is kibontakozott volna, hanem abban, hogy alapkővé tudtak válni. Jó startlukká, ahonnan tovább lehet lépni, tovább lehet futni.

— *De visszatérve a kölcsönösségre: miben nyilvánult meg ez Hajnóczy részéről?*

— Pusztán az, hogy kötetével az elsők között felkeresett, azt jelenthette, hogy valamilyen formában becsülte, amit csinálók, érezhetett rokonságot. Ez a rokonság persze egészen távoli is lehetett a számára, hiszen én is szívesen olvasom azt az irodalmat, amelyik nem hasonlít arra, amit én művelek — sőt, éppen azért kedvelem. Ez a legtermészetesebb. Nagy baj volna, ha nem így volna. Az értékre kell ráéreznünk egymásban, nem magunkra. Az érték a rokonság. De ugyanakkor mondhatnám azt is, hogy nem szó szerint „szeretem”, amit írok. Nem az én dolgom, hogy szeressem. Persze, kicsit skizofrén dolog ez, de épp eléggé ismerem már magamat ahhoz, hogy unjam is, torkig is legyek magammal. Most például Jókait kezdem újraolvasni és mérhetetlenül megszeretni, becsülni. Hogy mit? A kifogyhatatlanul gazdag univerzális világot, amire ilyen formában — mint újabban most — valahogy eddig nem volt fülem. Ha nemes a közet, bármikor és bármедdig lehet újradörgölni, nem csap be.

— *Talán a nosztalgia is munkál az emberben, amiért ő az utolsó alkotók közül való, aki még a saját világát egészében képes átlátni, s hinni mer a megfoghatóság, a birtoklás lehetőségében. S mindezt oly magától értetődő bájjal, természetességgel cselekszi, amely nekünk, századunk szomorú tapasztalataival a tarsolyunkban, már nem adatott meg.*

— Igen, s ráadásul nem csak múltat teremt, rekonstruál, de a saját világot is az utolsó cipőgombig ismeri. Saját magunkról ugyanis kritikaként mondhatjuk el, hogy élünk a lidércesen bonyolult világunkban, s hisszük, hogy hiteles és kimerítő híradást adunk róla — holott nem. Átfogó képet alig, és egyre inkább média-egyszerősítéssel... Tárgyilag és szituációsan inkább csak kiszakítunk belőle dolgokat, ahogy saját magunkat is ilyen kiszakított „dologként” éljük meg többnyire, és azt általánosítjuk. Jókainál elbűvöl a számára „még lehetséges” mindentudásra törekvés, még ha látom is a szükségképpen naivitásokat és hézagokat. Hogy a lélek ellentmondásairól, például, sematikusabban vélekedett, mint mi? — hát persze, hogy igaz. Bár talán nem kevésbé, ahogy mi horrorizáljuk, lélektanizáljuk, ontologizáljuk, ironi-

záljuk, abszurdizáljuk... — s még folytathatnám. A művészet különben sem az „érvényes igazságról” beszél — ki tudja, mi az?! — hanem egy teremtett mű és világ autonóm hitelességéről. Aztán van a különböző korok ízlés-normája, hallás- és látás-küszöbe. Sokféle küszöb van. Vagyis, semmi új nem von el semmit abból az óriási teljesítményből, ahogy ő a kora emberi, illetve hazai univerzumát a csillagjaitól az atomjáig ismeri. Úgy gondolom, hogy nekünk is — amennyire ez lehetséges — szintén törekednünk kell egy ilyen mai mindentudásra. Csak ez vezethet el hitelesen oda, ahol és amiben élünk. Csak így juthatunk el az önismeretnek arra a fokára, ami a művészi teljesítményt egyúttal túlélővé is teheti. A világ és közöttünk kölcsönösségi viszony áll fenn: mindenre hatunk, minden hat ránk, az összefüggés organikus — ahogy Goethe gondolta. Összefüggök minden „csillagokkal”, s ha nem ismerem őket, akkor az önmagamhoz vezető útnak sem lehetek tisztában az összefüggésrendszerével.

— *Érdekes, hogy ez a gondolat mennyire benne van „A halál kilovagolt Perzsiából” című Hajnóczy-kisregényben, mely tulajdonképpen az erről való lemondás elutasításának is fölfogható. A hős ugyanis itt — minden személyes kudarc és nyomorúság ellenére — mégis egy általánosabb igazsághoz, értékhez való ragaszkodásban találja meg a maga kivezető útját. Aminek hátterét végül is — a borzalmas múlt s a nem mindig biztató jövő — ellenében önmagába, az ember végtelen lehetőségeibe vetett hit segít megérteni. Nem véletlenül választotta műve mottójául az ismert Babits-sorokat tehát: „Mert ne gondold hogy annyi vagy, amennyi látszol / magadnak, / mert mint látásodból kinőtt szemed és homlokod, úgy / nagyobb / részed énedből, s nem ismered föl sorsod és csillagod / tükörében magadat, / és nem sejtöd hogy véletleneid belőled fakadnak, / és nem tudod hogy messze Napokban tennen erőd / ráng és a planéták félreajlítják pályád előtt / az adamant rudakat.” (Zsoltár férjhangra)*

— Erről az igényről nem szabad lemondani, még ha fátum is az, hogy nem tudjuk totálisan végbevenni: azzal a szívóssággal és talentummal kell a lehetetlent megkísérelni, ami éppen kiosztatott nekünk. Hogy ez heroizmussal jár, az csak természetes. Ha egy kicsit utánagondolok Pascalnak, azt kell mondjam, hogy a heroizmus egyáltalán nem kivételes állapot, hanem életünk mindennapi velejárója. Ha holnap fölkelek, már az is heroizmus, ha gyökereig végiggondolom. S az élet minden pillanata ilyen *értelemmel* bír, nem kell folyton kiemelni, ünnepnappá tenni. Jól kell megélni, jól kell megírni... Ahogy lehet és adatik. Az egészet.

— *Azt hiszem, jól értelmezem az eddig mondottakat, ha a heroizmusfogalmat egy mindennapi, ám szükségszerű alaphelyzetnek tekintem, egyféle kiindulópontnak: amire a magasabb rendű viselkedésformáink ráépülhetnek. Gondolok itt elsősorban azokra, melyeket Ön „A véradó”-val kapcsolatosan kiemel, s amiket, gondolom, az író vonatkozásában is igaznak érezhetünk: úgy mint a „bátorság”-ot, a „megvesztegethetetlenség”-et és az „önkéntes áldozat”-ot. Mégis: kimondhatjuk-e ma ezeket a fogalmakat, jelentenek-e ebben az értékevesztett világban valami valóságosat, valami pozitívumot?*

— Olyan kategóriák ezek, melyeket épp ebben a korban — amikor mindennap bemocskolódnak — kötelességünk kimondani. Tehát, ha Hajnóczy Péternek az esztétikai teljesítményen túl az emberi magatartásával is van valamiféle üzenete (nem szeretem ezt a szót), akkor ezeket kell megneveznem. Annál is inkább, hiszen e kategóriák maradéktalanul lebonthatók abból, amit

az ő alkotását jellemezve másutt úgy fogalmaztam, hogy *ontológiai jakobinizmus*. S bár ez így elég elvontan hangzik, valójában mégis egy közvetlen, napi, civil állampolgári és emberi kötelesség-kategóriát jelent számunkra, elveszítetetlen értéket. Ma, amikor a perccember-attitűd, a karriervágy, a politikai kurzusokban való gondolkodásnak oly kényelmes és haszonleső módja kezd elburjánozni, ezek a fogalmak még fokozottabban érvényesek. A civil társadalom fölébredését, megteremtődését semmi egyébtől nem várhatjuk, mint az említett kategóriákkal azonos vagy analóg szellemi és morális értékek vállalásától. Hajnóczy írói magatartásának éthosza, belső követelménye, normája ez volt. Erre kell és lehet emlékeznünk. Ezzel tesszük meg az életműve és alkotásai felé — utólagosan — a legméltóbb gesztust. Tartozunk neki ezzel.

— *S talán még azzal is, hogy — az Ön lényeglátó halotti búcsúztatójára utalva — újra hangsúlyozzuk az írónak mind a műveiben, mind a hétköznapjaiban kulcsszerepet vivő szereteteszmény mai fontosságát. Annál is inkább ösztönzést érzek ennek kiemelésére, hiszen itt látom a könyvespolcán százdunk kiemelkedő filozófusának, Erich Frommnak idevágó munkáját, „A szeretet művészeté”-t.*

— Akik közelebbről ismertük, valamennyien tapasztalhattuk, hogy barbáran érzékeny rámenőssége mellett is gyermekien és esetben szeretetehes volt. Ezt minden egyes telefonhívásában, minden találkozásnál érezni lehetett. Péter nem tudott egy találkozás vagy hosszabb beszélgetés után a férfias elérzékenyedésnek valamilyen jelzése nélkül elbúcsúzni. Persze, mindemellett hallatlanul szemérmes és tartózkodó volt. Ha pedig a műveiben is mindig hangsúlyozott (és önkínzóvá facsart) szeretet-eszményt mai mindennapjainkban térképezzük, csak azt mondhatom, hogy annak igazában most kezd drámai jelentősége lenni. Eddig a XIX. századi, önmagunktól eltelt racionalizmusunk hullámlovasaiként azt gondoltuk, hogy csupán az értelmünkkel, logikai hibátlanságunkkal is felül tudunk kerekedni a lét és az élet alapvető problémáin, konfliktusain. Vészjóslóan nem így van. Eszközeink baljósan tökéletessé váltak. És éppen a révükön kerültünk olyan helyzetbe, hogy a túlélést biztosítani tudó realizmusunk már csak a nem „technizálható” szolidaritás és empátia kategóriáiban ragadható meg. A ráció csak eredményt tud biztosítani, de a fékezés és felhasználás éthoszáét már nem. A még mindig machiavellisztikus és eleve hátsó gondolatokra alapozott politikai rezon visszafordíthatatlan kollektív bukással fenyegethet — és akkor még nagyon szelíden fogalmaztam. Ha ezt nem ismerjük fel, az ünnepnek tervezett és álmodozott ezredvég nem ünnephez fog hasonlítani. Talentumunk egyformán képes biztosítani a nagyszabású bukást, fölsimert eszményeink az emberi esélyt. „Aranykor” nyilván nincs, nem lehet, mégsem frivol realizmus, ha a lehetséges reményt a *minimalizált* tragédiák és szenvedések tablójáról olvassuk el. A História nem remekmű. A *historia* sem az.